

Іван РЕВСЬКИЙ

## ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ОДИН З МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛОЩ КЛАСИЦИЗМУ З МЕТОЮ ЇХ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Відомо, що міські площі, які виникли відповідно до планів, розроблених за часи класицизму, окрім важливого функціонального навантаження мали відігравати, перш за все, провідну роль у формуванні загальноміських просторово-розпланувальних композицій. Через низку чинників у більшості випадків ці площі не склалися повною мірою відповідно до первісних задумів. Проте більшість з них, оскільки знаходиться в центральній історичній частині міст, і зараз зберегли провідну роль як у функціонуванні життєдіяльності міста, так й у формуванні його архітектурного обличчя. Таким чином, класицистичні площі як дуже значна частина загальної архітектурної та містобудівної спадщини потребують збереження й охорони, а їх вивчення сумлінного наукового підходу. Особливої актуальності це набуває зараз, коли історичні частини міст зазнають інколи корінних змін, на жаль, далеко не завжди необхідних та обґрунтованих. При цьому слід відзначити, що об'єктивний розвиток міст весь час вимагає проведення яких-небудь змін та перетворень, і «консервувати» міський простір не є можливим і необхідним (окрім випадків із особливо цінними історичними утвореннями), проте всі ці зміни мають носити обґрунтований і підготовлений характер, вносити якомога менші зміни до цінного сталого архітектурного середовища історичного міста, яке формує його індивідуальне обличчя, що створювалося протягом багатьох років.

Вперше про «лікаря-архітектора» заговорив ще Леонардо да Вінчі, а більш-менш серйозно питання збереження архітектурної та містобудівної спадщини постало саме за доби класицизму, з часом необхідність охорони та реставрації пам'яток глибоко проникла в суспільну свідомість. Зараз же співвідношення старого і нового в місті, їх спільне гармонійне поєднання та налагоджене функціонування набувають особливого значення у контексті бурхливого розвитку центрів великих історичних міст. Ці проблеми у наш час стають ключовими й актуальними у діяльності архітектора. Звернення до минуло-

го, його творче переосмислення при роботі з історичним середовищем стали надійною основою й ознаками високого професіоналізму. І навпаки, сліпе заперечення традиції, відсутність чи поверхове, несерйозне сприйняття історизму у розвитку соціальних і просторових стереотипів міського середовища стають проявами відсталості та закостенілості.

Сучасне містобудування відзначається динамічним підходом до дослідження міста, котре сприймається як об'єкт, що постійно розвивається, змінюється. Проте саме поняття «зміни» передбачає збереження чогось стабільного відносно незмінних елементів, які забезпечуватимуть послідовність у розвитку цілого. В іншому випадку, за загальною діалектикою розвитку, може йтися лише про знищення або повну заміну об'єкту, а не про його зміну у процесі розвитку. Особливо це наочно видно на прикладі розвитку міського просторового середовища.

Зміни фізичного оточення, тим більш такі бурхливі як зараз, роблять необхідною адаптацію до них людини. Така адаптація можлива лише при збереженні відносно стійких у часі елементів оточення, які грають роль таких собі точок відліку. Безболісна адаптація до змін можлива за умови збереження якоїсь частини зв'язку із минулим. Для міста такими частинами є сталі центри, вулиці, площі, орієнтири, визначні споруди, тощо. Найбільш стійкою, стабільною складовою сталого історичного міського середовища є його розпланувальна структура. Послідовність формування розпланувальної структури дозволить зберегти та розвинути своєрідність міста, оскільки застави просторового та функціонального рішення закладаються в його розплануванні. Реконструкція міста повинна розглядатися як закономірний процес поступового усунення протиріч між сталим типом міського середовища та новими суспільними потребами. Цілі реконструкції змушують містобудівника визначати набір просторово-розпланувальних елементів міської структури, які не повинні змінюватись і, таким чином, бути гарантією спадкоємного послідовного розвитку.

Місто, окрім сприйняття його як продукту «об'єктивного розвитку суспільства», може сприйматись як результуюча суб'єктивних естетичних ідеалів і художніх уподобань багатьох поколінь замовників та проектувальників. Історичні міста, особливо їх центри, притягують велику увагу різноманітністю подій, об'єктів, історико-культурним потенціалом, невичерпним інформаційним джерелом сталого архітектурного середовища. Неповторність архітектурно-художнього обличчя таких міст обумовлюється характерними ландшафтними характеристиками, які були підкреслені та доповнені містобудівними засобами. Керуючись особливостями ландшафту, пов'язуючи з нею трасування вулиць та розміщення містобудівних вузлів, творці міст створювали план, як свідому геометричну інтерпретацію пластичних форм рельєфу. Глибока, усебічна оцінка

індивідуальних якостей міста, цінності його архітектурної спадщини дозволяє перейти до вирішення проблем збереження та послідовного розвитку своєрідності історичних міст.

Як показує аналіз розвитку багатьох історичних міст, є дуже важливим підтримувати те специфічне різноманіття просторових ситуацій конкретного історичного міста, яке все частіше нівелюється сучасною містобудівною діяльністю. Якщо мова йде про збереження та розвиток середовища, головними стають культурологічні (історико-архітектурні ззагалі, та естетичні зокрема) вимоги. Так при проектуванні будь-якого об'єкту, від малої архітектурної форми до великого торговельного центру, в історичній частині міста зі сталим середовищем, яке має культурологічну цінність, справжній архітектор-професіонал завжди намагається своїм об'єктом гармонійно, тактовно ввійти до цього середовища.

Це доводиться робити через те, що будь-які сучасні композиційні рішення будуть невдалими, якщо вони привнесені ззовні, так би мовити, нав'язані місту, а не є послідовним, органічним удосконаленням його просторової структури. При цьому зовсім необов'язковим є намагання підлаштуватися під стилістику існуючої історичної забудови, хоча інколи це і є необхідним. Головне, щоб нова споруда не порушила, так би мовити, предмет охорони існуючого цінного історичного середовища, предмет, який зазвичай складають об'ємно-просторові композиційні особливості побудови цінного історичного утворення. До цих композиційних особливостей відносяться і його просторово-розпланувальні характеристики, і характеристики забудови (масштаб, силует, стилістика, ритмічний та тектонічний стрій, тощо), і головне — взаємодіючий зв'язок розпланування та забудови. Так, цілком можливим є створення в цінному історичному середовищі сучасної за архітектурним вирішенням будівлі (із сучасними рішеннями інтер'єру та екстер'єру, із використанням новітніх матеріалів зовнішнього та внутрішнього оздоблення, тощо), якщо ця будівля своєю появою не внесе дисонанс у стале середовище, не стане для нього відверто чужорідним елементом.

Найважливішою задачею стає пошук композиційного «коду» міста, його унікальних особливостей. Професійний сумлінний аналіз дозволяє визначити просторово-розпланувальні закономірності, пов'язані друг з другом елементи розпланування та забудови, які створюють локальні та розвинуті просторові системи. Як правило, у історичних містах такою системою став центр зі своїми домінантами, відкритими та замкнутими просторами, він розповсюджує свій композиційний вплив на всю територію міста через створення проміжних вузлів, акцентів, домінант, які формують ієрархію рівнів елементів архітектурно-просторового середовища зі своїми унікальними рисами та особливостями.

Найбільш все це стосується міст із класицистичним розплануванням, в основі котрого знаходиться чітка система супідрядності різнорівневих елементів загальної просторової композиції міста. У той же час, не дивлячись на устремління класицизму знайти ідеальну форму міським будівлям, створивши універсальний композиційний прийом, композиційні ансамблі, тим не менш, відзначались рідкісною контекстуальністю, кожен раз видозмінюючись у зв'язку із конкретним місцем. Як вже відзначалось, характерною особливістю російської школи класицизму у містобудуванні, її найвидатніших майстрів (М. Ф. Казакова, І. Є. Старова, В. І. Гесте та ін.) була максимальна гармонізація розпланування із особливостями конкретних топографічних умов. Чіткі, строгі геометричні розпланувальні схеми, гармонійно та продумано покладені на живописні терени українського ландшафту, створювали різноманітну, живу об'ємно-просторову композицію міста, пов'язану та розкрити на природне оточення.

Враховуючи вище зазначене щодо послідовного розвитку міст та збереження сталих елементів їх композицій, у містах із класицистичним розплануванням — площі являються найбільш визначальними просторово-розпланувальними вузлами, які тримають історичність та визначають унікальність розпланувальної системи, а також програмують подальший поступовий спадкоємний розвиток міста. Площі завжди були осередком суспільного життя й притягували підвищену увагу при їх розплануванні та забудові. На них, як правило, розташовувались найвизначніші будівлі міста, а за часи класицизму найвизначніші ансамблі, котрі складали обличчя міста.

Як правило, кожний об'єкт архітектурної та містобудівної творчості, особливо важливі містобудівні вузли, представляє собою більш-менш складне напластування різних архітектурно-містобудівних етапів, таку собі історію послідовності виникнення, застарівання, оновлення. Інколи, а зараз дуже часто, у сучасній ситуації може лише вгадуватися первісний задум. Тут мова йде не просто про матеріальні втілення архітектури — об'єми будівель, комплекси, розпланування. Йдеться про витвори архітектурного та містобудівного мистецтва, які потребують художнього сприйняття, розуміння їх художніх задумів, можливо не завжди втілених. Альберті розділяв всю архітектуру на «споруди» і «контури», де останні розумілись як чисто творчі ідеї, ще не обтяжені матеріальним втіленням. Тут має місце початок феноменологічного вивчення архітектури.

Величезне значення у сучасному розумінні архітектури минулого має інтерпретація пам'ятки архітектури або містобудування. Ця задача виходить за рамки звичайного поняття історико-архітектурного дослідження, яке, як правило, передбачає лише атрибуцію, реконструкцію та коментарі. Коли атрибуція зазвичай передбачає датування пам'ятки, свідoctва про її проекту-

вальників, будівельників, замовників, володарів, та про інші обставини, пов'язані із її будівництвом та використанням; теоретична реконструкція — розробку найбільш повної та зрозумілої уяви про об'єкт на кожному з етапів його «життя»; коментарі — пояснення об'єкту, його видозмінень у контексті призначення, середовища, традицій, стилю, тощо. При цьому усі ці три складові частини історико-архітектурного дослідження хоча й проводяться у наведеному порядку, зазвичай доповнюють та пояснюють одна одну. На цьому зазвичай у розповсюдженому повсякденному, в тому числі і серед архітекторів, розумінні закінчується, так би мовити, «ремесло», навіть й висококваліфіковане, історика архітектури. Тим більш, що зараз, нажаль, все частіше, через відсутність достатньої кількості спеціалізовано кваліфікованих істориків архітектури, передпроектні історико-архітектурні дослідження зводяться до узагальнюючого іконографічного опису.

Проте, саме інтерпретація передбачає відтворення витвору, що аналізується, саме як певної художньої цілісності, котра відповідає конкретним умовам, обґрунтована і є унікальною у кожній деталі. На відміну від реконструкції, інтерпретація відтворює не суто матеріальне втілення витвору, а його структуру, смислову взаємодію складових елементів. На відміну ж від коментарю, вона орієнтована не на «стиль», «епоху» та інші зовнішні визначення об'єкту, а на відтворений у ньому індивідуальний творчий процес. Інтерпретація вимагає від дослідника проведення творчого, а точніше спів-творчого, акту. При цьому потрібно, так би мовити, поставити себе на місце автора, вникнути в тогочасну ситуацію, зрозуміти проблему з середини, ототожнити її із сучасними проблемами та «пережити» творчий процес заново, пропустити через себе і зрозуміти, чому витвір став саме таким, а не іншим. Інтерпретація — це діалог, у котрому взаємодіють минулий та сучасний художні досвіди.

Інтерпретація, по-суті, переує самому дослідженню. Вона виникає першою, як передуюче судження про об'єкт, базуючись на знаннях і досвіді дослідника. У силу цього, інтерпретація визначає початкову точку та напрямок усього дослідження, вона «розуміє» його данні (історичні документи, натурні обстеження, тощо) та збирає у єдину картину розрізнену інформацію про об'єкт, тим самим створюючи, відтворюючи, а у результаті констатуючи цілісну відтворену реальність. Інтерпретація так чи інакше, інколи приховано, присутня і в атрибуції, і в реконструкції, і в коментарі. Вона, так би мовити, керує ними, під час без неї вони й не можливі.

Звичайно, виникають випадки, і доволі часто, коли у результаті аналізу дослідник приходять до інших, ніж він сподівався і на які розраховував з початку, висновків. Поруч з тим, все одно у своєму дослідженні він свідомо чи ні спирався на свою власну інтерпретацію об'єкту, яка у ході роботи могла змінюва-

тись під впливом нових фактів, інформації, роздумів, аналізу. Звичайно необхідно, щоб дослідник, не залежно від його кваліфікації й досвіду, не сприймав своє перше враження від об'єкту, інтуїтивну інтерпретацію, а вона у будь-якому випадку і на будь-якому етапі дослідження інтуїтивна, як кінцево вірна, сформовану оцінку. Аналіз не повинен зупинятись поки уся інформація не зібрана і не опрацьована, а дослідження остаточно не закінчено.

Архітектурний та містобудівний художній спадок, здається, відображений у найбільш довговічних матеріалах. Проте, оскільки він має безпосередній зв'язок із практичним життям, він зазнає постійних змін, що відбуваються у процесі застарівання — оновлення. Кожний об'єкт представляє собою результуюче втілення не одного, а багатьох різних за масштабом та значущістю творчих процесів, або, так би мовити, єдиного тривалого колективного процесу. У його ході стиль накладався поверх стилю, технологія поверх технології, функція поверх функції. Цей процес то прискорювався, то пригальмувався під впливом конкретної ситуації чи чиеїсь волі, проте ніколи не зупинявся повністю. Він завжди був відкритий, незакінчений, залишав можливість вибору різних шляхів подальшого розвитку. Інтерпретація дозволяє сприймати історію кожного архітектурного та містобудівного об'єкту як цілісну, відкрити, спрямовану у майбутнє «долю». Дослідження повинне переходити у дійство, а саме у розробку якихось концептуальних або конкретних пропозицій, проектів, спрямованих на модернізацію, але при тому і на збереження історичного середовища.

Інтерпретація, таким чином, стає надзадачею історико-архітектурного дослідження, його рушійною силою, яка послідовно переводить його у діяльний творчий план. При цьому перехід до продовження незакінченого процесу починається вже з опису, який відтворює динамічну в часі художню структуру пам'ятки. Для вірної інтерпретації потрібна вичерпна інформація про всі попередні зміни об'єкту. На відміну від традиційної мистецтвознавчої методики, яка зазвичай передбачає вивчення окремих синхронічних зрізів, тут потрібен підхід, при якому в дослідженні велика увага приділяється динамічному аспекту, тобто постійному процесу застарівання — оновлення.

Взагалі, для повноцінного саме історико-архітектурного, а не суто історичного, дослідження, для вірної інтерпретації об'єкту, потрібен творчий, саме архітектурний підхід, бо як вже зазначалось, для цього дослідник окрім визначення суто формальних сторін (епохи, стилю, авторів, особливостей) об'єкту, має заново, так би мовити, разом із автором, пережити процес створення пам'ятки архітектури чи містобудування. А для цього, безперечно, окрім знання суто історії архітектури, яке може мати й мистецтвознавець і навіть історик, потрібне професійно-творче розуміння певних тенденцій, особливостей у рамках стилю

чи якогось хронологічного періоду. Потрібно розуміння архітектури та містобудування, так би мовити, з середини, і тут потрібен саме вчений-архітектор, у якого є необхідна архітектурна наукова підготовка та практичний досвід. Звичайно все це накладає на автора чи авторів дослідження та пропозицій величезну відповідальність, адже від них, від їх сумлінності, професіоналізму, на сам кінець їх гідності, залежить майбутнє витвору мистецтва, до якого вже приклали, можливо, й із різним успіхом, свою руку багато майстрів минулого.

Все те, що стосується різниці між «спорудами» та «контурами», різниці між первинними задумами та натурним формуванням, нашарування різних історичних шарів, динаміки процесу створення історичного середовища, інтерпретації дослідника, який повинен в усьому цьому достеменно розібратися й визначити найголовніше та найцінніше, дуже добре видно на прикладі класицистичних площ у містах України. Адже у більшості випадків, монументальний первісний композиційно-просторовий задум й забудова цих площ або склались не в повній мірі, або зазнали значних змін, і інколи можуть навіть ледь простежуватись у сучасній містобудівній ситуації, при цьому не втративши своєї унікальності і художньої цінності.

У такому випадку найбільш актуальним підходом при збереженні культурологічної цінності класицистичних площ у містах України (Дніпропетровську, Одесі, Херсоні та ін.) може стати ремінісценція їх просторового образу, тобто образу, що асоціюється з просторовою композицією класицистичної площі, яка складається з фронтальних композицій її сторін і композиційно-розпланувальної організації території. При такому підході, автори реконструкції кожної конкретної площі, котра належить до історично-цінного класицистичного розпланування, мають керуватись тими ж самими композиційними принципами створення об'ємно-просторового ансамблю, що й архітектори доби класицизму.

У той же час, оскільки проектування здійснюється у сучасних умовах, на сучасному етапі містобудівної культури, звичайно вирішуватись усі задачі мають за допомогою сучасних заходів, з урахуванням вимог щодо збереження характерних ознак історично цінного розпланування. Для цього до процесу проектування реконструкції-ремінісценції класицистичних площ необхідно залучати як архітекторів-проектувальників так і архітекторів-науковців, що спеціалізуються з історії архітектури та з охорони архітектурної спадщини. В такому випадку, при достатньому професіоналізмі та сумлінності, можливо вирішити обидві найважливіші задачі реконструкції площ, як елементів історично цінного розпланування, а відтак і як найважливіших складових елементів історично цінного міського середовища — це збереження їх (площ) культурологічного значення та одночасно забезпечення повноцінного корисного функціонування історичного середовища у сучасних умовах.

1. Архитектура и градостроительство: Энциклопедия / НИИТАГ РААСН; Гл. ред. А. В. Иконников. — М., 2001.
2. *Бачинська Л. Г.* Ідеологічна сутність містобудівної спадщини // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб. КНУБА / Гол. ред. М. М. Дьомін. — К., 2002. — Вип. 10.
3. *Королев Ю., Федоров М.* Архитектура и особенности зрительного восприятия. — М., 1954.
4. *Гутнов А. Э.* Эволюция градостроительства. — М., 1984.
5. *Иконников А. В.* Архитектура города: Эстетические проблемы композиции. — М., 1972.
6. Исследование и охрана архитектурного наследия Украины: Сб. / КиевЗНИИЭП; Редкол.: В. И. Ежов (отв. ред.) и др. — К., 1980.
7. Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР / Е. Е. Водзинский и др. — К., 1982.
8. *Попадюк С. С.* Об историко-архитектурных исследованиях // Архитектор и историческая городская среда: Lege artis / РААСН; Ред.-сост. С. С. Попадюк. — М., 1999.
9. *Ревский И. С.* Реминисценция как реконструктивный прием возрождения композиционно-пространственных характеристик классицистической площади (на примере пл. Д. Бедного в г. Днепропетровске) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб. / Гол. ред. М. М. Дьомін. — К., 2005. — Вип. 14.
10. *Сердюк И. И.* Восприятие архитектурной среды. — Львов, 1979.
11. *Соколов А. И., Регама С. К.* Методика сохранения и развития своеобразия исторических городов // Градостроительная охрана памятников истории и культуры: Сб. науч. тр. / Мин-во культуры СССР / Науч. ред. А. Ю. Беккер. — М., 1987.